

Persekitaran Ruang Rumah: Hubungannya dengan Salah Laku Remaja

(Housing Space Environment: Its Relation to Adolescence Misconduct)

ZAKIYAH JAMALUDDIN

Program Kerja Sosial, Pusat Pengajian Pembangunan Sosial,
Kolej Sastera dan Sains, Universiti Utara Malaysia
Email: zakiyah@uum.edu.my

Abstrak

Kajian ini cuba mengenalpasti hubungan di antara persekitaran ruang rumah di sebuah kawasan perumahan kos rendah dengan salah laku remaja seperti jenayah dan keganasan. Objektif kajian ini ialah mengenalpasti kepuasan terhadap ruang fizikal dan persekitaran rumah kos rendah dan hubungannya dengan salah laku remaja. Sejumlah 333 sub sampel ibu bapa dan 333 sub sampel remaja dipilih secara rawak sebagai sampel kajian. Kajian ini menunjukkan bahawa tidak terdapat hubungan yang signifikan di antara kepuasan terhadap ruang fizikal dan persekitaran rumah kos rendah dan hubungannya dengan salah laku remaja ($p > 0.01$). Begitu juga tidak terdapat perbezaan yang signifikan terhadap kepuasan terhadap ruang fizikal dan persekitaran rumah kos rendah berdasarkan bangsa ibu bapa ($p > 0.01$). Justeru, ruang fizikal dan persekitaran rumah tidak memberi kesan yang signifikan terhadap pembentukan dan penularan salah laku remaja.

Kata kunci: *persekitaran ruang rumah, ruang fizikal, ruang persekitaran, rumah kos rendah, salah laku remaja*

Abstract

This study is an attempt to identify the relationship between housing space environment and adolescence misconduct, such as crime and aggression in a low cost housing area. The objective of the study is to identify the satisfaction towards physical and environment of low cost housing and its relationship with adolescence misconduct. A total of 333 sub-sample of parent's and 333 sub-sample of adolescence had been randomly as study samples Result showed that there was no significant relationship between the physical and environment housing space with the adolescence misconduct ($p > 0.01$). There was also no

significant difference of the physical and environment housing space based on the parent's ethnicity ($p>0.01$). Therefore, the physical and environment housing space had no significant impact on the adolescence misconduct.

Keywords: *Housing space environment, physical and environment space, low cost housing, adolescence misconduct*

Pengenalan

Rumah kos rendah yang standard di Malaysia lazimnya dibina dalam bentuk rumah teres satu atau dua tingkat, rumah pangsa jalan tangga (empat atau lima tingkat), dan rumah pangsa bertingkat tinggi (melebihi sepuluh tingkat) (Nurizan, Ahmad Hariza, Laily & Bukryman, 2004a). Rumah kos rendah ini dilengkapi dengan dua buah bilik, satu ruang tamu, dapur, tandas dan bilik air (Rancangan Malaysia Keempat, 1981). Saiz rumah kos rendah yang ditetapkan ini adalah kecil iaitu mempunyai dua buah bilik tidur dan ruang lain yang sangat terhad, apatah lagi bagi rumah pangsa. Ruang yang terhad juga akan menjadi masalah kepada keluarga yang mempunyai bilangan ahli yang ramai.

Kajian-kajian terdahulu turut menunjukkan bahawa pelbagai masalah sosial khususnya di kalangan remaja dikaitkan dengan lokasi tempat tinggal mereka. Kajian tentang remaja yang melepak di Semenanjung Malaysia dan kawasan penempatan tradisi, FELDA, pinggir bandar dan bandar menunjukkan bahawa tingkah laku melepak lebih ketara berlaku di kalangan remaja yang datang daripada keluarga yang mempunyai status sosioekonomi yang rendah (Ahmad Nurulazam & Mustapa, 1995; Iran, 1995; Mustapa & Ahmad Nurulazam, 1995; Shamsudin, 1995; Yahaya, 1995).

Kajian Ahmad Nurulazam & Mustapa (1995) serta Iran (1995) di kawasan bandar dan pinggir bandar menunjukkan antara faktor tarikan terhadap tingkah laku melepak ialah mudah berjumpa kawan, trend remaja masa kini dan seronok kerana terdapat hiburan. Manakala faktor tolakan mengapa remaja melepak ialah kerana ketiadaan aktiviti di kawasan tempat tinggal, ibu bapa tidak melarang remaja melepak dan tiada kemudahan untuk mengisi masa lapang. Selain itu, keadaan di rumah yang terlalu ramai untuk menenangkan fikiran, keadaan di rumah yang sempit dan ketiadaan '*privacy*' di rumah menyebabkan golongan remaja khususnya lebih gemar menghabiskan masa di luar rumah. Keadaan ini dibimbangi akan mendatangkan kesan selanjutnya iaitu penglibatan anak-anak khususnya remaja ke dalam kancah gejala sosial seperti penagihan dadah, lepak, jenayah juvana dan sebagainya.

Kajian ini memfokuskan kepada kesan persekitaran ruang rumah kos rendah terhadap masalah sosial khususnya kepada golongan remaja. Aspek

salah laku remaja menjadi fokus dalam kajian ini bagi melihat bagaimana ia menyumbang kepada masalah sosial remaja di kawasan kajian.

Objektif Kajian

Secara khususnya, objektif kajian adalah seperti berikut:

- a. Mengenalpasti latar belakang demografi ibu bapa dan remaja di kawasan rumah kos rendah yang dikaji
- b. Mengkaji tahap kepuasan terhadap ruang fizikal dan persekitaran rumah kos rendah dan kesan terhadap salah laku remaja

Ulasan Karya

Penghuni rumah kos rendah sering dikaitkan dengan jenayah berat (Hewitt, 1993). Manakala remaja berkulit hitam dikatakan menjadi punca kepada separuh daripada jenayah keganasan di Amerika Syarikat. Dalam tahun 1992 sahaja, kadar jenayah keganasan yang dilakukan oleh remaja kulit hitam adalah hampir 10 kali ganda berbanding remaja kulit putih yang dalam lingkungan umur yang sama. Masalah ini dikaitkan dengan keruntuhan nilai kekeluargaan, kegagalan pada sistem perumahan kerajaan, penduduk yang terlalu padat di kawasan pusat bandar yang teruk, dan sub budaya masyarakat bandar yang menonjolkan keganasan serta menghakis nilai-nilai keluarga yang konvensional (Williams, 2004).

Salah satu aspek yang dikaji terhadap rumah kos rendah ialah kepuasan terhadap perumahan yang merupakan salah satu komponen penting yang mempengaruhi kualiti hidup (Husna & Nurizan, 1987; Lawrence, 1995; Peck & Stewart, 1985). Ini kerana ketidakpuasan ini boleh membawa kepada pelbagai implikasi termasuklah pencemaran persekitaran, kesesakan, menjejaskan kesihatan mental dan pelbagai masalah keluarga (Nurizan, 1998).

Nurizan & Halimah (1992;1993) melakukan kajian di lima zon di Semenanjung Malaysia, iaitu Utara (Perlis, Kedah, Pulau Pinang, Perak), Tengah (Selangor, Negeri Sembilan), Selatan (Melaka, Johor), Timur (Pahang, Kelantan, Terengganu), dan Metropolitan (Wilayah Persekutuan). Seramai 914 responden dipilih secara rawak dari dua buah kawasan perumahan yang dipilih daripada dua daerah dalam setiap zon. Ia mewakili tiga jenis rumah, iaitu rumah teres, rumah pangsa jalan tangga dan rumah pangsa bertingkat tinggi.

Didapati bahawa tingkat kepuasan adalah rendah bagi aspek fizikal rumah seperti saiz rumah, penyusunan ruang dan bilik tidur berbanding aspek

kepuasan terhadap persekitaran rumah, perkhidmatan dan kejuruan. Mereka mendapati bahawa defisit ruang yang paling teruk dialami oleh responden ialah bilik tidur (80%) dan ini berkait dengan saiz keluarga yang besar, iaitu dengan purata enam orang. Ini diikuti oleh dapur (56.7%) dan taman permainan kanak-kanak (36.1%). Penghuni yang tinggal di rumah teres didapati mendapat kepuasan yang lebih berbanding dengan yang tinggal di rumah pangsa disebabkan saiz yang lebih luas. Hasil kajian mereka juga mendapati terdapat perbezaan kepuasan terhadap unit rumah ($p<0.05$), perbezaan kepuasan terhadap persekitaran rumah ($p<0.01$), perbezaan kepuasan terhadap perkhidmatan yang disediakan ($p<0.01$) dan terdapat perbezaan dalam kepuasan kejuruan ($p<0.01$).

Manakala dapatan kajian Nurizan, Juliana & Nur Fazura (1998) mendapati bahawa kepadatan isi rumah akan menyebabkan ruang tamu menjadi tempat tidur bagi anak-anak lelaki remaja. Sementara keperluan ruang untuk aktiviti seperti anak-anak mengulang-kaji pelajaran, menonton televisyen, berehat dan menerima tetamu sukar diatur dengan sempurna.

Penemuan yang serupa didapati dalam kajian Melasutra (2000) yang mendapati bahawa pada kebiasaannya saiz bilik tidur untuk anak-anak adalah lebih kecil berbanding dengan bilik tidur utama. Dengan bilangan isi rumah yang ramai, bilik tidur tersebut menjadi lebih sesak dan padat yang menyukarkan ia berfungsi sebagai ruang peribadi untuk anak-anak. Ruang tamu dan ruang makan akan menjadi pusat bagi segala aktiviti isi rumah. Dalam masa yang sama ia menghadkan peluang kanak-kanak untuk bermain di dalam rumah dan pilihan yang ada pada mereka ialah bermain di luar kawasan rumah atau di taman permainan kanak-kanak.

Saiz rumah yang kecil memberi kesan terhadap kehidupan sesebuah keluarga dalam jangka masa yang panjang sepertimana kajian Chamhuri & Mohd Fauzi (2003). Kajian yang dijalankan ke atas penyewa rumah awam Dewan Bandaraya Kuala Lumpur (DBKL) mendapati bahawa 68% rumah awam mempunyai dua buah bilik tidur, 1% mempunyai tiga buah bilik tidur, 1% mempunyai empat buah bilik tidur dan 30% mempunyai hanya sebuah bilik tidur di rumah yang mereka diami. Lebih kurang 58% daripada isi rumah mengatakan bahawa mereka menggunakan ruang tamu untuk tidur pada waktu malam. Sementara 36% berpendapat bilangan bilik tidur sedia ada tidak mencukupi bagi saiz keluarga mereka. Didapati bahawa purata bilangan orang per bilik adalah 4.2 orang untuk rumah awam yang mempunyai sebuah bilik tidur. Manakala purata 2.6 orang untuk rumah awam yang mempunyai dua buah bilik tidur dan 1.7 orang untuk rumah awam yang mempunyai tiga bilik tidur. Ini menunjukkan bahawa rumah awam satu bilik dan dua bilik mengalami kesesakan yang serius.

Hasil kajian Zakiyah, Sharifah Sofiah Atiqah & Afifah (2003) di sebuah perumahan teres kos rendah tiga bilik di Kedah, yang tidak mempunyai ruang dapur menunjukkan tingkat ketidakpuasan yang tinggi terutamanya terhadap dapur dan jumlah bilik tidur. Ujian khi kuasa dua Pearsons (*Pearsons Chi square*) menunjukkan terdapat perbezaan terhadap kepuasan terhadap jumlah bilik tidur berdasarkan bangsa ($p < 0.05$), perbezaan kepuasan terhadap taman permainan kanak-kanak berdasarkan bilangan isi rumah ($p < 0.05$) dan perbezaan tahap kepuasan jumlah bilik tidur berdasarkan jumlah pendapatan isi rumah ($p < 0.05$). Bangsa Melayu didapati paling tidak berpuas hati terhadap jumlah bilik tidur (27.%) yang disediakan oleh pemaju. Bilangan isi rumah yang ramai menunjukkan tahap ketidakpuasan yang tinggi terhadap taman permainan kanak-kanak iaitu dengan isi rumah 4 hingga 6 orang (64%) dan 7 hingga 9 orang (63.6%). Mereka yang berpendapatan melebihi RM500 pula menunjukkan ketidakpuasan yang tinggi terhadap jumlah bilik tidur berbanding yang berpendapatan RM500 ke bawah.

Dapatan di atas adalah sama dengan kajian Zakiyah (2004a; 2004b) yang menunjukkan pengaruh susun atur ruang adalah amat besar kesannya kepada penghuni sesebuah rumah. Kajian yang dilakukan ke atas sebuah kawasan perumahan kos rendah di utara Semenanjung menunjukkan bahawa akibat ketiadaan ruang dapur, menyebabkan kesesakan di ruang tamu, bilik tidur dan ruang makan. Ruang tamu menjadi pusat bagi segala aktiviti seperti ruang untuk kanak-kanak mengulangkaji pelajaran, menonton televisyen, menghabiskan masa dengan keluarga, tempat untuk tidur dan ruang untuk makan. Isu kekurangan ruang ini jika dilihat dari aspek fizikal dan psikososial, boleh memberi kesan yang mendalam dari segi keperluan ruang sebagai keperluan asasi sekaligus mempengaruhi kualiti hidup penghuni.

Selain itu, hasil kajian Zakiyah (2004a; 2004b) juga menunjukkan kekurangan yang jelas terdapat pada reka bentuk rumah kos rendah di kawasan kajian iaitu ruang tamu tidak dipisahkan dengan ruang makan atau ruang keluarga. Malah pada ketika yang sama jika rumah mereka dikunjungi tetamu, anak-anak harus berada di dalam bilik atau mereka terpaksa keluar merayau-rayau. Keadaan kesesakan ini boleh mempengaruhi kesihatan mental sesebuah keluarga. Anak-anak yang tidak dapat menyesuaikan diri dengan keadaan kesesakan ini biasanya akan mencari alternatif lain dengan berada di luar rumah dan kemungkinan inilah yang merupakan antara punca timbulnya masalah lepak dalam kalangan remaja, lari dari rumah atau mencari hiburan di luar rumah.

Keadaan yang sama didapati dalam kajian Nurizan, Ahmad Hariza, Laily & Bukryman (2004b) terhadap penghuni rumah kos rendah di Johor Bahru yang mendapati bahawa ketidakpuasan mereka adalah tinggi terhadap

kos sara hidup dan kenaikan harga barang di Johor Bahru (30.3%), diikuti oleh masalah sosial dan dadah di kawasan perumahan mereka (14.9%) serta bilangan bilik tidur (10.4%). Tahap kepuasan penghuni terhadap unit perumahan dan persekitaran dibahagikan kepada enam aspek iaitu unit rumah, kesihatan, kejinan, hubungan keluarga, pendidikan, pekerjaan dan pendapatan. Skor kepuasan perumahan ini dijumlahkan dan dibahagikan kepada kategori rendah dan tinggi. Hubungan kekeluargaan mendapat skor paling rendah (56.2%), diikuti unit rumah (55.3%), serta pekerjaan dan pendapatan (39.3%). Skor yang rendah bagi hubungan kekeluargaan berkait dengan kepuasan yang rendah bagi sanak saudara bermalam dan tinggal bersama serta masalah mengadakan kenduri/jamuan. Manakala bagi skor kepuasan keseluruhan dibahagikan kepada tiga iaitu rendah, sederhana dan tinggi. Majoriti (91.5%) berada pada tahap sederhana.

Kesejahteraan remaja di petempatan kos rendah di Johor Bahru turut mendapat perhatian Nurizan, Bukryman, Laily & Ahmad Hariza (2004) yang meliputi rumah teres dua tingkat, rumah pangsa lima tingkat dan rumah pangsa berbelas tingkat. Kajian ini melibatkan 450 isi rumah iaitu pecahan 150 responden bagi setiap jenis rumah. Ibu bapa remaja telah ditanya tentang ruang yang dirasakan sempit oleh mereka Seramai 56% menyatakan tidak dapat menyediakan ruang khas untuk anak-anak belajar, 50.4% tidak dapat melayan tetamu dengan sempurna, 48.4% tidak dapat mempelawa ahli keluarga lain bermalam di rumah dan 44.7% tidak dapat membeli perkakas dan perabot rumah. Penelitian juga dilakukan terhadap anak bersekolah rendah (175 lelaki dan 154 perempuan), menengah (150 lelaki dan 146 perempuan) serta sudah berhenti sekolah atau bekerja (111 lelaki dan 95 perempuan).

Kajian mereka mendapati sebahagian besar masa anak-anak yang bersekolah rendah dihabiskan di rumah dengan aktiviti belajar di ruang tamu (72.5% lelaki dan 75.3% perempuan) dan tidur di ruang tamu (lelaki 22.2%, perempuan 5.1%). Bagi yang bersekolah menengah, 69% lelaki dan 56.1% perempuan belajar di ruang tamu. Manakala 1/3 (31.3%) daripada remaja lelaki tidur di ruang tamu berbanding 5.4% perempuan. Bagi yang sudah menamatkan persekolahan atau bekerja, 40% lelaki tidur di ruang tamu. Hasil kajian menunjukkan anak di peringkat sekolah rendah lebih banyak menghabiskan masa di dalam rumah, di sekolah menengah banyak menghabiskan masa di persekitaran rumah dan sekolah, sementara yang meningkat dewasa menghabiskan masa di kawasan rekreasi dan pusat membeli belah.

Kaedah pemerhatian turut dilakukan dalam kajian Nurizan, Bukryman, Laily & Ahmad Hariza (2004) ini yang mendapati remaja banyak menghabiskan masa di pusat membeli belah dan kafe siber (*cyber cafe*). Remaja berumur

15 ke 25 tahun gemar berkumpul di taman permainan, kerusi rehat dan tempat letak motosikal dan kereta selepas maghrib sehingga awal pagi malah kadangkala tidur di taman permainan dan kerusi rehat. Remaja yang melepak gemar membuat bising dan mengganggu ketenteraman penghuni lain. Antara kes jenayah yang melibatkan remaja ialah jenayah juvana, jenayah sosial dan jenayah vandalisme. Kes jenayah juvana meliputi kes pukul, peras ugut, pecah rumah, kecurian kereta dan motosikal, penagihan dan pengedaran dadah serta pil khayal. Kes jenayah sosial melibatkan aktiviti pergaulan bebas, bohsia dan bohjan. Jenayah vandalisme pula dapat diperhatikan melalui menconteng dinding bangunan dan lif, mencuri dan memecah telefon awam, serta hos bomba.

Leech (2012) mengkaji tentang tingkah laku berisiko kesihatan remaja di kawasan perumahan awam dan rumah sewa. Kajian meliputi seramai 2,530 remaja berusia di antara 14 hingga 19 tahun dalam Kajian longitudinal tentang remaja kebangsaan. Hasil kajiannya mendapati tidak terdapat hubungan di antara penghuni perumahan awam dengan keganasan, penggunaan alkohol/marijuana dan lain-lain jenis dadah. Namun, bagi penghuni rumah sewa, didapati mempunyai hubungan signifikan dengan kadar keganasan dan penggunaan dadah yang rendah.

Manakala kajian Lombe, Yu, Nebbit & Earl (2011) dan Anthony & Robbins (2013) di kawasan perumahan awam kos rendah mendapati bahawa persekitaran rumah kos rendah berkait dengan salah laku remaja. Lombe, Yu, Nebbit & Earl (2011) mendapati bahawa tingkah laku delinkuensi berkait rapat dengan penggunaan alkohol. Manakala Anthony & Robbins (2013) mendapati bahawa ikatan kejiranan yang lemah, tekanan dalam kehidupan seharian serta sikap bersahaja terhadap penyalahgunaan bahan berkait dengan delinkuensi dan penggunaan bahan yang tinggi. Terdapat perbezaan yang signifikan dalam pola-pola tingkah laku berkait dengan resiliensi remaja berdasarkan sikap terhadap penggunaan bahan, prestasi akademik dan komitmen terhadap persekolahan.

Berdasarkan kajian-kajian lepas (Nurizan & Halimah, 1992;1993; Nurizan, Juliana & Nur Fazura, 1998; Chamhuri & Mohd Fauzi, 2003; Zakiyah, Sharifah Sofiah Atiqah & Afifah, 2003; Zakiyah, 2004a; 2004b; Nurizan, Bukryman, Laily & Ahmad Hariza, 2004), antara faktor yang menyebabkan ketidakselesaan ialah tiadanya ruang yang khusus untuk ahli keluarga penghuni antara yang lelaki dan perempuan dan tiada pembahagian ruang antara penghuni dan tetamu. Jelas daripada jawapan responden bahawa bagi mengatasi masalah kekurangan tempat tidur, anak-anak lelaki terpaksa disuruh tidur di ruang tamu. Begitu juga, saiz perumahan awam yang kecil mempunyai hubungan dengan salah laku remaja

Ruang untuk kanak-kanak bermain juga sangat penting dalam peningkatan kualiti hidup. Melasutra (2000) dan Syed Zainol Abidin Idid (2004) berpendapat bahawa kanak-kanak pada zaman sekarang hanya boleh bermain di sekitar kawasan perumahan mereka yang sempit dan terhad ataupun bermain di taman permainan kanak-kanak yang mempunyai kelengkapan permainan yang statik, serta berdekatan dengan rumah, berbanding zaman dahulu. Kanak-kanak yang tinggal di kawasan kampung lebih berpeluang bermain serta mempelajari peranan sosial mereka bersama-sama rakan sebaya di kawasan yang lebih luas dan tidak terhad.

Akibat kekurangan ruang dan ruang yang terhad untuk bermain, didapati juga ramai dalam kalangan kanak-kanak lebih suka menghabiskan masa di dalam rumah dengan menonton televisyen. Ibu bapa lebih berminat untuk menghabiskan wang yang banyak untuk keperluan material anak-anak misalnya dengan menonton cakera padat (CD) atau bermain *playsation*, daripada menghabiskan masa bersama-sama keluarga misalnya berbual-bual, bersiar-siar atau berkelah bagi mengeratkan hubungan kekeluargaan.

Selain ruang untuk kanak-kanak bermain, ruang yang disediakan untuk kemudahan pelbagai lapisan masyarakat juga harus diambil kira. Melasutra (2003) menekankan konsep dan peranan kawasan lapang kepada keperluan masyarakat kini. Ia penting bagi memberi peluang kepada penghuni di bandar untuk berekreasi, beriadah dan bersukan serta tempat untuk bersosial yang seterusnya dapat mengintegrasikan masyarakat bandar. Dengan perkembangan proses globalisasi dan ledakan teknologi maklumat, penyediaan dan kemudahan ruang untuk masyarakat berhubung dan berinteraksi terjalin melalui kemudahan internet yang disediakan misalnya di kafe siber.

Metod Kajian

Populasi dan persampelan kajian

Kajian ini dilakukan di salah sebuah perumahan pangsa kos rendah di Kuala Lumpur. Kawasan ini dipilih berdasarkan maklumat daripada pihak Polis Diraja Malaysia (PDRM) dan Jabatan Kebajikan Masyarakat Wilayah Persekutuan (JKMWP) yang menjelaskan bahawa kawasan ini adalah kawasan yang paling banyak berlaku masalah sosial. Terdapat sebanyak 41 buah blok rumah pangsa lima tingkat yang merangkumi 1860 unit, manakala 4 buah blok terdiri daripada rumah pangsa 14 tingkat yang merangkumi 636 unit. Jumlah keseluruhannya ialah 45 buah blok dengan 2496 unit buah rumah. Sebuah rumah mewakili seorang ketua isi rumah. Daripada seramai 2496 jumlah keseluruhan populasi, seramai 333 orang responden telah dipilih sebagai sampel kajian. Jumlah ini adalah mencukupi berdasarkan yang disarankan oleh Krejcie & Morgan

(1970). Oleh kerana kajian ini menggunakan kedua-dua ibu bapa dan remaja sebagai sampel kajian, maka jumlah responden remaja juga ialah seramai 333 orang. Ini bermakna jumlah keseluruhan responden dalam kajian ini ialah 666 orang. Dalam kajian ini, pemilihan responden adalah berdasarkan unit rumah iaitu sebuah unit rumah akan mewakili seorang responden (ibu bapa dan seorang anak). Pemilihan sampel dalam kajian ini adalah berdasarkan persampelan rawak mudah (*simple random sampling*). Dalam persampelan rawak mudah, setiap elemen dalam populasi mempunyai peluang yang sama untuk dipilih sebagai sampel (Babbie, 1998; Black, 1999; Kerlinger, 1986; Sabitha, 2006; Sekaran, 2003).

Instrumen kajian

Borang soal selidik digunakan untuk mendapatkan data primer. Borang soal selidik ini dibahagikan kepada dua set iaitu untuk ibu bapa dan remaja yang merangkumi beberapa bahagian termasuklah kepuasan terhadap elemen fizikal rumah, kepuasan terhadap elemen persekitaran rumah. Untuk perbincangan di dalam artikel ini, hanya bahagian A (demografi), bahagian C (latar belakang isi rumah), bahagian D (aktiviti isi rumah), bahagian E (kepuasan terhadap elemen fizikal rumah), bahagian F (kepuasan terhadap elemen persekitaran rumah), dan bahagian I (salah laku remaja) sahaja yang akan dibincangkan. Item untuk elemen fizikal rumah mengandungi 12 item meliputi reka bentuk rumah, ruang tamu, saiz dan jumlah bilik tidur, ruang makan dan saiz dapur. Manakala terdapat 15 item untuk elemen persekitaran rumah termasuklah seperti taman permainan kanak-kanak, kemudahan-kemudahan yang disediakan oleh pihak pemaju dan keadaan persekitaran. Bagi salah laku remaja mengandungi 22 item. Kesemua bahagian dalam soal selidik ini dibentuk sendiri oleh pengkaji berdasarkan kepada kajian-kajian lepas.

Soalan-soalan di bahagian E, F dan I dalam borang soal selidik menggunakan skala likert 5 poin. Untuk bahagian kepuasan terhadap elemen fizikal rumah dan elemen persekitaran rumah, skala yang digunakan ialah: 1 = sangat tidak memuaskan, 2 = tidak memuaskan, 3 = tidak pasti, 4 = memuaskan dan 5 = sangat memuaskan. Sementara untuk bahagian salah laku remaja, skala yang digunakan ialah: 1 = tidak pernah, 2 = sedikit/jarang, 3 = kadang-kadang, 4 = kerap, 5 = sangat kerap.

Data kuantitatif dianalisis menggunakan kaedah SPSS-PC (Statistical Package for Social Science) versi 15. Ujian statistik deskriptif dan statistik inferensi dilakukan bagi menjawab objektif kajian ini. Statistik deskriptif seperti bilangan dan peratusan, min dan jadual silang (*cross-tab*) dilakukan bagi melihat ciri-ciri demografi responden. Manakala ujian t (t-Test) dan ujian ANOVA dijalankan bagi mengkaji perbezaan di antara lebih daripada

dua kumpulan. Sementara ujian korelasi Pearsons digunakan bagi melihat hubungan di antara kepuasan terhadap ruang fizikal rumah dan kepuasan terhadap ruang persekitaran rumah dengan salah laku remaja. Aras keyakinan yang digunakan ialah pada keertian 0.01 (selang keyakinan 99%).

Hasil Kajian

Demografi responden

Bagi sub sampel ibu bapa, sebanyak 62.5% bapa dan 37.5% ibu telah dipilih sebagai sampel kajian. Didapati 53.5% berusia di antara 41-50 tahun, 93.4% berkahwin dan 63.6% mempunyai latar belakang pendidikan sekolah menengah iaitu berkelulusan SRP sehinggalah ke STPM. Seramai 54.7% bekerja, pesara (3.5%), tidak bekerja (24.7%), dan selebihnya adalah surirumahtangga. Majoriti responden (67%) bekerja dalam sektor informal (buruh kasar/tidak mahir) dengan kebanyakannya bekerja sebagai pemandu, pekerja kilang dan berniaga. Manakala 38% bekerja di sektor swasta manakala 9.2% bekerja di sektor kerajaan. Terdapat seramai 24.7% ibu bapa yang bekerja sendiri seperti berniaga, pemandu teksi, pemandu bas dan lori, mekanik, tukang jahit, tukang kayu, kontraktor dan tukang masak. Sebanyak 38.8% (93 orang) berpendapatan di antara RM501-RM1000 dan hanya 22 orang yang berpendapatan sebanyak RM2000 ke atas. Walau bagaimanapun, masih ada di kalangan responden yang berpendapatan RM500 ke bawah iaitu sebanyak 22 orang yang boleh dikategorikan sebagai golongan miskin.

Bagi sub sampel remaja, 58.3% berusia dalam lingkungan umur 14-17 tahun. Majoriti (89.1%) menuntut di sekolah menengah. Hasil kajian menunjukkan bahawa hanya 230 responden yang masih menuntut manakala 103 responden lagi telahpun menamatkan persekolahan masing-masing dengan hampir 80% berkelulusan SPM. Bagi 103 orang remaja yang telahpun menamatkan persekolahan, hanya 69% sahaja yang sudah bekerja dan majoriti (25.5%) bekerja kilang serta 60.8% bekerja di sektor swasta.

Latar belakang dan aktiviti isirumah

Kajian ini mendapati bahawa majoriti responden (74%) mempunyai bilangan isirumah di antara 4 hingga 6 orang. Jumlah isirumah yang ramai ini merupakan antara faktor penyebab mengapa ada di kalangan isirumah termasuk anak-anak remaja yang tidur di ruang tamu iaitu jumlah bilik tidur yang tidak mencukupi dan bilik tidur yang sempit (Jadual 1).

Jadual 1

Jadual Silang bilangan isirumah, tidur di ruang tamu dan faktor penyebab

Bilangan isirumah	Tidur di ruang tamu	Bilik tidur tidak cukup	Faktor penyebab			Jumlah
			Bilik tidur sempit	Peredaran udara tidak memuaskan	Lain-lain	
1-3 orang	Ya	2			3	5
4-6 orang	Ya	46	21	33	7	107
7-9 orang	Ya	15	3	5	7	30
10-12 orang	Ya	4			1	5

n=147

Bagi responden yang mempunyai anak yang masih bersekolah, kebanyakan daripada ruang yang digunakan untuk belajar dan mengulangkaji pelajaran ialah di bilik tidur (48%), ruang tamu (33%) dan ruang makan (11%). Ada juga di kalangan anak-anak yang belajar atau mengulangkaji pelajaran di sekolah sahaja (8.8%). Manakala taman permainan kanak-kanak lebih menjadi tumpuan berbanding dengan ruang yang lain untuk kanak-kanak bermain (40%).

Kepuasan terhadap ruang fizikal rumah serta ruang persekitaran rumah dan salah laku remaja

Jadual 2 dan Jadual 3 menunjukkan tidak terdapat perbezaan yang signifikan bagi kedua-dua ujian ANOVA yang dijalankan untuk mengkaji perbezaan kepuasan ruang fizikal rumah dan kepuasan ruang persekitaran rumah berdasarkan faktor bangsa bagi sub sampel ibu bapa ($F=0.353$, $p>0.01$ dan $F=0.634$, $p>0.01$).

Jadual 2:

Perbezaan kepuasan ruang fizikal rumah berdasarkan faktor bangsa ibu bapa

	Kepuasan terhadap ruang fizikal rumah				
	JKD	dk	MKD	F	P
Bangsa					
Antara kumpulan	60.073	2	30.037	.353	.703
Dalam kumpulan	28095.374	330	85.137		
Jumlah	28155.447	332			

p>0.01

Jadual 3

Perbezaan kepuasan ruang persekitaran rumah berdasarkan faktor bangsa ibu bapa

	Kepuasan terhadap ruang persekitaran rumah				
	JKD	dk	MKD	F	P
Bangsa					
Antara kumpulan	122.313	2	61.156	.634	.531
Dalam kumpulan	31855.579	330	96.532		
Jumlah	31977.892	332			

p>0.01

Hubungan di antara kepuasan terhadap ruang fizikal rumah dan ruang persekitaran rumah dengan salah laku remaja

Bagi melihat hubungan di antara dua pembolehubah, maka ujian korelasi Pearson’s telah dijalankan. Jadual 4 menunjukkan tidak terdapat hubungan di antara kepuasan terhadap ruang fizikal rumah dengan salah laku remaja bagi sub sampel ibu bapa dengan nilai $r=-.010$ dan $p>0.01$. Dapatan yang sama diperolehi bagi kepuasan terhadap ruang persekitaran rumah dengan salah laku remaja bagi sub sampel ibu bapa iaitu tidak terdapat hubungan di antara kedua-duanya dengan nilai $r=.007$ dan $p>0.01$ (Jadual 5).

Jadual 4

Hubungan di antara kepuasan terhadap ruang fizikal rumah dengan salah laku remaja

	Salah laku remaja
Kepuasan terhadap ruang fizikal rumah	$r=-.010$ $p=.856$

p>0.01

Jadual 5

Hubungan di antara kepuasan terhadap ruang persekitaran rumah dengan salah laku remaja

	Salah laku remaja
Kepuasan terhadap ruang persekitaran rumah	$r=.007$ $p=.893$

p>0.01

Perbincangan

Kajian ini mendapati bahawa tidak terdapat perbezaan yang signifikan bagi kepuasan responden terhadap kedua-dua ruang fizikal dan ruang persekitaran rumah berdasarkan faktor bangsa bagi sub sampel ibu bapa ($p > 0.01$). Ini menunjukkan bahawa faktor bangsa yang berbeza tidak menentukan tahap kepuasan terhadap ruang fizikal dan ruang persekitaran rumah. Hasil kajian ini didapati tidak selari dengan dapatan kajian Nurizan & Halimah (1992; 1993) serta Zakiyah, Sharifah Sofiah Atiqah & Afifah (2003). Ini mungkin disebabkan bagi kajian mereka, aspek fizikal rumah yang dikaji adalah kecil berbanding dengan hasil kajian ini. Justeru, kadar ketidakpuasan adalah tinggi dan mewujudkan perbezaan yang signifikan.

Hasil kajian turut mendapati bahawa tidak terdapat hubungan yang signifikan di antara kepuasan terhadap ruang fizikal rumah dan ruang persekitaran rumah dengan salah laku remaja. Walaupun tiada kajian lepas yang mengaitkan hubungan di antara kepuasan terhadap ruang rumah dengan salah laku remaja, namun beberapa kajian lepas mendapati bahawa ketiadaan ruang atau ruang yang terhad menyebabkan kanak-kanak dan remaja tiada tempat untuk mengulangkaji pelajaran dengan sempurna (Nurizan, Juliana & Nur Fazura, 1998; Nurizan, Bukryman, Laily & Ahmad Hariza, 2004). Hasil kajian ini didapati tidak selari dengan dapatan kajian lepas bahawa ruang terhad/ketiadaan ruang menyebabkan remaja terlibat dalam aktiviti negatif (Ahmad Nurulazam & Mustapa, 1995; Anthony & Robbins, 2013; Iran, 1995; Lombe, Yu, Nebbit & Earl, 2011; Nurizan, Bukryman, Laily & Ahmad Hariza, 2004; Nurizan & Norlela, 1993; Nurizan, Juliana & Nur Fazura, 1998; Zakiyah, 2004a; 2004b; Zakiyah, Sharifah Sofiah Atiqah & Afifah, 2003).

Sepertimana yang telah dinyatakan sebelum ini, antara faktor tarikan terhadap tingkah laku melepak ialah mudah berjumpa kawan, trend remaja masa kini dan seronok kerana terdapat hiburan (Ahmad Nurulazam & Mustapa, 1995; Iran, 1995). Kajian ini didapati selari dengan kajian mereka iaitu remaja melepak kerana mereka dapat bertemu dengan rakan-rakan dan kafe siber menjadi tempat mereka berkumpul (*port*) selain menawarkan kemudahan permainan (*games*) serta internet.

Namun kajian ini didapati tidak selari dengan dapatan kajian mereka (Ahmad Nurulazam & Mustapa, 1995; Iran, 1995) bahawa keadaan di rumah yang terlalu ramai untuk menenangkan fikiran, keadaan di rumah yang sempit dan ketiadaan '*privacy*' di rumah menyebabkan golongan remaja khususnya lebih gemar menghabiskan masa di luar rumah. Walaupun hasil jadual silang menunjukkan 44% (147 responden) tidur di ruang tamu, namun responden tidak menjadikan ia sebagai faktor penglibatan dalam salah laku. Mereka dapat menerima keadaan tersebut dan faktor berada di luar rumah ialah untuk bertemu rakan dan bukannya kerana ruangan yang sempit.

Namun demikian didapati bahawa ketiadaan ruang khusus untuk mengulang-kaji pelajaran menyebabkan ruang tamu digunakan oleh remaja untuk tujuan tersebut. Selain itu, ruang tamu juga digunakan untuk segala aktiviti isirumah seperti untuk tidur, menonton televisyen dan ruang makan. Ini selari dengan kajian-kajian lepas (Melasutra, 2000; Nurizan, Juliana & Nur Fazura, 1998; Zakiah, 2004a; 2004b).

Kemudahan kawasan riadah juga merupakan salah satu elemen penting yang patut disediakan di kawasan perumahan memandangkan apabila meningkat remaja, kanak-kanak tidak akan lagi menggunakan kemudahan taman permainan. Kawasan perumahan kos rendah seharusnya disediakan dengan lebih banyak kawasan riadah memandangkan saiz fizikal rumah yang kecil, sempit, kedudukan rumah yang rapat antara jiran sehingga tiada ruang anak-anak bergerak bebas. Ini bertepatan dengan saranan Melasutra (2000) dan Syed Zainol Abidin Idid (2004) bahawa kanak-kanak zaman sekarang hanya boleh bermain di sekitar kawasan yang terhad dengan kelengkapan alat permainan yang statik sehingga menghadkan peranan sosial mereka. Namun, kajian ini mendapati walaupun kemudahan pondok disediakan, ia disalahgunakan golongan remaja untuk melepak dan bermain judi. Ini bermakna terdapat faktor lain yang menyumbang kepada salah laku remaja dan bukannya hanya kerana kekurangan kawasan riadah semata-mata.

Secara tidak langsung, remaja didapati lebih selesa berada di luar rumah. Persekitaran di luar rumah banyak menarik minat golongan remaja khususnya faktor rakan sebaya. Mereka lebih banyak meluangkan masa bersama rakan sebaya berbanding ibu bapa dan keluarga. Ini bererti interaksi di dalam rumah tidak berlaku dengan kadar yang tinggi atau kerap, sebaliknya interaksi lebih banyak berlaku di luar rumah. Rumah hanya dianggap sebagai satu ruang fizikal untuk mereka tinggal dan bertemu dengan ahli keluarga. Ini jelas kelihatan apabila peserta kajian hanya pulang ke rumah sekali sekala untuk makan, minum dan tidur sahaja sedangkan masa mereka lebih banyak dihabiskan di kafe siber, pusat membeli belah dan bertemu rakan sebaya. Remaja lebih tertarik untuk berada di luar rumah kerana persekitaran yang lebih memuaskan hati mereka dan pengaruh rakan sebaya adalah faktor paling dominan dalam menarik remaja ke luar.

Walaupun kajian-kajian lepas banyak menunjukkan bahawa ruang rumah mempunyai perkaitan dengan tahap kepuasan, kesesakan, kesejahteraan dan pelbagai masalah keluarga, namun kajian ini mendapati adalah di sebaliknya. Faktor penglibatan remaja dalam salah laku bukanlah disebabkan oleh ruang yang sempit, sesak atau terhad. Begitu juga didapati bahawa faktor kekurangan kawasan riadah tidak menjadi faktor utama penglibatan remaja dalam salah laku. Remaja didapati lebih banyak menghabiskan masa di luar rumah untuk bertemu dan bergaul dengan rakan sebaya. Justeru, ruang fizikal rumah tidak memberi kesan terhadap pembentukan dan penularan salah laku remaja.

Penutup

Kajian-kajian lepas mendapati bahawa ruang fizikal sedikit sebanyak berperanan dalam penularan salah laku remaja. Selama ini penekanan sememangnya diberikan kepada ruang dalaman rumah iaitu masalah ketidakcukupan ruang yang memberi kesan sosial kepada anak-anak. Keadaan ini telah diatasi apabila kerajaan menetapkan bahawa setiap pembinaan rumah kos rendah hendaklah mempunyai tiga buah bilik. Apa yang nyata, walaupun ruang fizikal bertambah, masalah sosial remaja tetap ada dan semakin meningkat. Kajian ini mendapati bahawa kekurangan ruang dalaman telah ditransformasikan keluar kepada persekitaran luaran rumah.

Justeru, kajian ini mencadangkan agar ruang komuniti hendaklah dirancang dengan teliti dan dilihat sebagai satu keperluan kepada remaja, keluarga dan masyarakat. Ini amat penting kerana setakat ini pihak pemaju perumahan dan kerajaan hanya menyediakan unit perumahan untuk tujuan penempatan penduduk, tanpa mengambil kira kebajikan dan kesejahteraan penghuni. Adalah wajar sekiranya sesuatu ruang yang diwujudkan itu memberi faedah kepada remaja misalnya menyediakan ruang belajar di tingkat bawah flat. Secara tidak langsung, ia dapat menyediakan satu ruang yang lebih kondusif kepada pelajar dan mengelakkan mereka membuang masa dan melakukan perbuatan yang tidak berfaedah.

Selain itu, pihak pemaju perumahan dan Kementerian Perumahan dan Kerajaan Tempatan sendiri harus mempunyai garis panduan yang jelas dalam merancang sesuatu program pembangunan perumahan. Pemaju dan pihak kementerian tidak seharusnya menekankan kepada aspek pembangunan material semata-mata iaitu menyediakan perumahan untuk golongan berpendapatan rendah. Dalam masa yang sama, pembangunan insaniah harus ditekankan agar dapat membentuk masyarakat yang bersatu padu, penyayang dan mempunyai semangat kekitaan yang kuat. Masyarakat perlu menghayati ruang seoptimumnya dengan memperbanyakkan fungsi sesuatu ruang. Sebagai contoh, ruang bermain sepaktakraw bukan hanya setakat digunakan untuk bermain sepaktakraw di waktu petang sahaja. Ia juga boleh berfungsi sebagai ruang pelbagai guna yang boleh digunakan sepanjang masa bagi mewujudkan interaksi di kalangan penduduk. Secara tidak langsung, ia memberi kesan kepada Dasar Perumahan Negara dan Dasar Sosial Negara.

Rujukan

- Ahmad Nurulazam, M. Z. & Mustapa, K. 1995. Lepak di kalangan pelajar-kajian di negeri Perak dan Pulau Pinang. Dalam M. N. Mohamed & S. Marican (Eds.), *Prosiding kertas kerja Gejala Sosial. Seminar Kebangsaan Gejala Sosial 1995* (m/s 85-99). Sintok: Sekolah Pembangunan Sosial: Universiti Utara Malaysia.
- Anthony, E. K. & Robbins, D.E. 2013. A latent class analysis of resilient development among early adolescents living in public housing. *Children & Youth Review Services*, 35 (1), 82-90.
- Babbie, E. 1998. *The practice of social research*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Company.
- Chamhuri, S., & Mohd Fauzi, M. J. 2003. Dasar perumahan awam bagi golongan miskin di bandar. Dalam H. I. Nor Aini & S. Chamhuri (Eds.), *Kemiskinan Bandar dan Sektor Tidak Formal di Malaysia* (95-114). Bangi: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Hewitt, J. R. 1993. The urban housing crisis. *Mortgage Banking*, 53, 9-10.
- Husna, S., & Nurizan, Y. 1987. Housing Provision and Satisfaction of Low Income Households in Kuala Lumpur. *Habitat International*, 13(4).
- Iran, H. 1995. Tingkah laku lepak remaja luar bandar: strategi menangani masalah. Dalam N. M. Mahmood & M. Sabitha (Eds.), *Prosiding kertas kerja Gejala Sosial. Seminar Kebangsaan Gejala Sosial 1995* (m/s 137-148). Sintok: Sekolah Pembangunan Sosial, Universiti Utara Malaysia.
- Kerlinger, F. N. 1986. *Foundations of behavioral research* (Edisi Ke-3). Fort Worth, TX: Holt, Rinehart and Winston International edition.
- Krejcie, R., & Morgan, D. 1970. Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Lawrence, R. J. 1995. Housing Quality : An Agenda for Research. *Urban Studies*, 32(11), 1155-1664.
- Leech, T.G.J. 2012. Subsidized housing, public housing, and adolescent violence and substance use. *Youth & Society*, 44(2), 217-235.
- Lombe, M., Yu, M., Nebbit, V. & Earl, T. 2011. Understanding alcohol consumption and its correlates among African American youths in public housing: A test of problem behavior theory. *Social Work Research*, 35(3), 173-183.
- Melasutra, M. D. 2000. The city against the child...planning idealism in retrospect. *Manusia dan Masyarakat*, 12.

- Melasutra, M. D. 2003. Kawasan lapang bandar dalam abad 21: Dinamika konsep dan kesepaduan peranan. *Manusia dan Masyarakat*, 13, 1-12.
- Mustapa, K., & Ahmad Nurulazam, M. Z. 1995. Profail aktiviti remaja lepak. Dalam N. M. Mahmood & M. Sabitha (Eds.), *Prosiding kertas kerja Gejala Sosial. Seminar Kebangsaan Gejala Sosial 1995* (33-56). Sintok: Sekolah Pembangunan Sosial, Universiti Utara Malaysia.
- Nurizan, Y. 1998. Kualiti perumahan dan kualiti hidup. *ANALISIS*, 5(1&2), 133-149.
- Nurizan, Y., Ahmad Hariza, H., Laily, P., & Bukryman, S. (2004a). Status sosio-ekonomi isirumah petempatan kos rendah di Johor Bharu. Dalam P. Laily & Y. Nurizan (Eds.), *Kesejahteraan Isirumah Johor Darul Takzim* (m/s 49-64). Serdang: Penerbit Universiti Putra Malaysia.
- Nurizan, Y., Ahmad Hariza, H., Laily, P., & Bukryman, S. 2004b. Kepuasan perumahan dan persekitaran isirumah petempatan kos rendah di Johor Bharu. Dalam P. Laily & Y. Nurizan (Eds.), *Kesejahteraan Isirumah Johor Darul Takzim* (m/s 65-83). Serdang: Penerbit Universiti Putra Malaysia.
- Nurizan, Y., & Halimah, A. 1992. Kepuasan dan defisit perumahan di rumah kos rendah di Semenanjung Malaysia. *Manusia dan Masyarakat*, 7, 3-20.
- Nurizan, Y., & Halimah, H. A. 1993. Space deficit in low cost households of Peninsular Malaysia. *Kajian Malaysia*, X1(1), 79-92.
- Nurizan, Y., Juliana, J., & Nur Fazura, F. M. 1998. Kajian perbandingan kepuasan perumahan di rumah pangsa Kuala Lumpur. *Journal of Consumer and Family Economics*, 1, 157-165.
- Nurizan, Y., & Norlela, M. N. 1993. Kesejahteraan remaja di rumah pangsa: tumpuan kepada ruang belajar dan aktiviti sosial. *Jurnal Pendidik dan Pendidikan*, 12, 92-102.
- Peck, C., & Stewart, K. K. 1985. Satisfaction with housing and quality of life. *Home Economic Research Journal*, 13(4), 363-372.
- Rancangan Malaysia Keempat, 1981-1985*. 1981. Kuala Lumpur: Jabatan Percetakan Negara.
- Sabitha, M. 2006. *Penyelidikan sains sosial: Pendekatan pragmatik*. Batu Caves, Selangor: Edusystem Sdn Bhd.
- Sekaran, U. 2003. *Research methods for business: A skill building approach*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Shamsudin, A. R. 1995. Isu remaja dan gejala sosial: Potensi peranan komunikasi pembangunan. Dalam N. M. Mahmood & M. Sabitha (Eds.), *Prosiding kertas kerja Gejala Sosial. Seminar Kebangsaan Gejala Sosial 1995* (m/s 122-136). Sintok: Sekolah Pembangunan Sosial, Universiti Utara Malaysia.

- Shamsudin, A. R., & Iran, H. 1993. *Tingkah laku lepak di kalangan remaja:Kajian di Bandaraya Kuala Lumpur*. Laporan Akhir Kajian. Kuala Lumpur: Kementerian Belia dan Sukan.
- Shamsudin, A. R., & Iran, H. 1994. *Tingkah laku lepak di kalangan remaja:Kajian di Semenanjung Malaysia*. Laporan Akhir Kajian. Kuala Lumpur: Kementerian Belia dan Sukan.
- Syed Zainol Abidin Idid, S. A. I. 2004. *Achieving quality of life through urban design*. Kertas kerja Eleventh Leadership Seminar (SEACEUM 11). Quality of Life-Challenges of Urban Living and Community Development. 19-20 Mei, Hotel Istana, Kuala Lumpur.
- Williams, A. 2004, May 13. *The culture of violence*. New York Amsterdam News, 95, 8.
- Yahaya, I. 1995. Migrasi keluar dan permasalahan sosial di kalangan remaja FELDA. *Antropologi dan Sosiologi*, 22, 97-113.
- Zakiah, J. 2004a. *Kesan persekitaran ruang terhadap kesejahteraan kanak-kanak*. Kertas kerja Simposium Kebangsaan Kebajikan Kanak-kanak 2004, 21-22 Julai, The Gurney Resort Hotel & Residences, Pulau Pinang.
- Zakiah, J. 2004b. Kanak-kanak dan penggunaan ruang: kajian di rumah kos rendah. *Jurnal Kebajikan Masyarakat*, 27(1), 18-36.
- Zakiah, J., Sharifah Sofiah Atiqah, S. I., & Afifah, A. Y. 2003. Kepuasan terhadap perumahan dan impak terhadap permasalahan sosial. Dalam J. Zakiah (Ed.), *Pengurusan Perkhidmatan Kerja Sosial di Malaysia* (331-344). Sintok: Penerbit Universiti Utara Malaysia.